

ESQUERRA, Ramon (2009): *Shakespeare a Catalunya*. Pròleg de Josep Maria Fulquet. Introducció i edició a cura de Teresa IRIBARREN i DONADEU. Berga / Manresa: L'Albí & Faig, 188 p.

Gràcies a la tasca dels historiadors de la literatura, de mica en mica la figura de Ramon Esquerra, nascut a Barcelona el 1909 i desaparegut al front d'Artesa de Segre el desembre del 1938 amb tants vint-i-nou anys, ha anat salvant-se de l'oblit. Poc a poc s'ha anat incorporant plenament a la tradició de la crítica catalana, com un exponent del talent intel·lectual de la generació que desclòia als anys trenta, i també del nivell que havia assolit la prosa a les pàgines dels diaris i de les revistes de l'època. Però amb el coneixement ve associada també la pena per tot allò que es tallà de soca-rel.

Teresa Iribarren i el tàndem format per L'Albí i Faig (les empreses editores de Berga i Manresa, respectivament) ens ofereixen ara la reedició de *Shakespeare a Catalunya*, publicat originàriament per la Institució del Teatre l'any 1937, en ple combat per mantenir dreta la cultura en temps de guerra. Iribarren s'encarrega de l'edició i presentació del llibre, com ja va fer de manera excel·lent amb el recull *Lectures europees*, el 2006, a la mateixa col·lecció —setanta anys després de la primera publicació—, i que tingué una molt bona acollida a la premsa, tret d'algun intent d'apropiació esbiaixada del llegat de l'autor (vegeu D. Sam Abrams, «Referents i tradicions», *Avui*, 1-XI-2006, p. 24). *Shakespeare a Catalunya* s'acompanya també d'un pròleg —en parlarem més endavant— de Josep Maria Fulquet, que ja havia demanat justament la reedició del llibre temps enrere (vegeu «Lectures europees», *Avui*, 16-XI-2006, p. 26).

Tot i que els uneix un mateix objectiu, el d'enfortir la institució literària catalana, i que tots dos llibres són pioners en el camp dels estudis comparatistes catalans, hi ha diferències entre els dos: si *Lectures europees* sorgeix de la dedicació intensa a la crítica i divulgació de la literatura a la premsa —i encara que els textos van ser ampliat després donant-los una forma més assagística—, *Shakespeare a Catalunya* respon a les premisses d'un estudi més erudit. Al pròleg d'*Iniciació a la literatura* (1937) —manual d'història de la literatura en tres volums que és un altre dels llegats sorprenents de l'autor—, Esquerra manifestava el seu interès per l'estudi de la recepció social d'un escriptor i d'una obra, per les causes del seu èxit o fracàs i per les tendències estètiques, ideològiques, etc., que revelava aquesta recepció en una època determinada i al llarg de la història. A través d'aquest estudi, deia, es feia visible una determinada evolució cultural i una determinada societat. Aquesta és la base del llibre ara reeditat: més que Shakespeare, interessava fer avinent una part de la història cultural de la Catalunya contemporània —del 1800 fins als anys trenta del segle XX— a través de la recepció de l'autor anglès, i també perquè la cultura autòctona, emmirallada en la tradició literària occidental a través d'una de les seves figures més destacades, mostrava així els encerts i les mancances en el seu procés d'uropeïtzació.

A la introducció de *Shakespeare a Catalunya*, després de lamentar-se de la poca preocupació que hi havia hagut fins llavors per «adquirir un coneixement directe» de l'obra de l'escriptor anglès, Esquerra posava de nou en evidència l'objectiu de mirar enfora i incorporar progressivament els valors estrangers a la tradició autòctona: «No és aquest, doncs, el lloc de remarcar el que calgui fer d'ara endavant. Implícitament ja queda dit en el que segueix», conclouia Esquerra, que considerava que la traducció, la crítica divulgativa o l'estudi acadèmic funcionaven, junt amb la creació, com a parts entreligades d'un tot, com a vasos comunicants indispensables per al correcte funcionament de la institució literària (vegeu la introducció de Teresa Iribarren, «Shakespeare en temps de guerra i revolució», on es parla més àmpliament d'aquest aspecte, i també de la presència de l'escriptor anglès a Catalunya durant la guerra). Hereu d'intel·lectuals com Joaquim Folguera, Carles Riba o Marià Manent, per esmentar els antecedents il·lustres més propers, i company de generació de Maurici Serrahima, Rafael Tasis, Armand Obiols, Guillem Díaz-Plaja o Joan Ramon Masoliver, entre tants d'altres, Esquerra destaca com un treballador incansable i silenciós, poc amant de les estridències, un intel·lectual conexeidor de la tradició catalana i del concepte de literatura universal, que lliga caps i té una idea dinàmica de la història literària, i que és plenament conscient del paper que juga en el panorama català.

L'estudi d'Esquerra es troba dividit en dues parts, la primera dedicada al segle XIX i la segona al segle XX. A l'inici, Esquerra analitza l'aparició de Shakespeare a Catalunya al voltant del Romanticis-

me, un període que emmarca sota l'epígraf de «Prerenaixença (1800-1833)», perquè entén que la Renaixença no és ni pot ser la flor d'un sol dia. L'etapa que succeeix és justament la dels «inicis» de la Renaixença, que situa entre 1833 i 1850, i en la qual veu com a dominant la ideologia del «catalanisme històric»: per a Esquerra, la Renaixença «mira enrere i tracta solament, en principi, de fer reviure un passat gloriós. És més endavant quan començarà a estructurar el futur». Tot seguit repassa les aportacions de Josep Maria Quadrado, Manuel Milà i Fontanals i Víctor Balaguer, des de la doble línia sempre present a l'estudi: la crítica literària i les traduccions, aquestes darreres primer en castellà i mica en mica en català, gràcies al lent recobrament de la dignitat de la llengua, sobretot a partir de l'adaptació que Balaguer va fer de *Romeu i Julieta* amb *Las esposallas de la morta* (1878).

Les traduccions al català augmenten entre 1880 i 1900, però les lectures que se'n fan acostumen a ser superficials: «Quan arribà el moment de transformar-se en una cosa vivent, com és una obra dramàtica, foren ofegades per altres influències que s'adeien més amb les característiques del temps». Això és: Ibsen, o Maeterlinck, de la mateixa manera que el protagonisme anys abans se l'havia endut Walter Scott. Shakespeare és relegat a la condició de clàssic, interessant pels erudits però no pels escriptors contemporanis. Yxart i Sardà en parlen només esporàdicament, i a Guimerà l'influeix de manera bastant superficial, explica Esquerra. En Joan Maragall sí que troba algú que li dedica una «crítica interpretativa» i una «devoció mantinguda», però Esquerra es lamenta que no el traduís: «D'haver-ho fet així, tindríem en català la plenitud de les essències poètiques de Shakespeare que Maragall hauria vestit, com sabia fer-ho, al català».

Entrant al segle xx es produeixen dos fenòmens paral·lels que Esquerra destaca amb precisió: «l'un, d'ordre polític, la transformació del catalanisme, de pur moviment de reivindicació d'una personalitat nacional pròpia que es projecta ambiciosament sobre el futur; i l'altre, d'ordre cultural: la incorporació de Catalunya als problemes internacionals de cultura, la curiositat per totes les formes estrangeres d'art i de ciència, i, per tant —i com a conseqüència—, el desig de creació d'una cultura catalana». Un dels objectius, doncs, era elevar el nivell de la cultura catalana adoptant com a patró les principals cultures europees. Gràcies als esforços del Teatre Íntim —o de totes les iniciatives associades a Adrià Gual—, gràcies al *Glosari orsià* —«dietari espiritual de l'època», segons Esquerra—, o a la Biblioteca Popular dels Grans Mestres —amb traduccions que ajudaren a popularitzar l'escriptor anglès—, Shakespeare deixà de ser «sols un clàssic per esdevenir universal i etern».

Com puntualitza Esquerra: «Els autors de les primeres promocions del segle veuen sovint Shakespeare en funció de les modes i preocupacions del temps. A força de voler actualitzar-lo erren en els seus judicis. La generació que es formava llavors ha estat la primera que l'ha situat i jutjat lògicament, amb la necessària objectivitat. Ha estat també la que ha coincidit amb les primeres traduccions veritablement serioses d'obres shakesperianes». Es tracta de les traduccions «erudites» d'Alfons Par i Cebrià de Montoliu —el primer publicà també *Contribución a la bibliografía española de Shakespeare* (1930), *Vida de Shakespeare* (1930) i *Shakespeare en la literatura española* (1935), que, de costat de les lliçons de Joan Mascaró sobre Shakespeare, deuriem animar Esquerra a emprendre el seu estudi—, i, en segon lloc, les traduccions de caire «poètic» de Magí Morera, Joan Perpiñà i Carme Montoriol. Les traduccions de Morera provocaren, per Esquerra, les aportacions crítiques més interessants sobre l'autor anglès a Catalunya, sobretot de Carles Riba —«la seva crítica afina els conceptes shakesperians en allò que tenen de més humà i transcendental»—, i, més subjectivament, de Josep Maria de Sagarra. Caldria afegir-hi les notes que dedicà el mateix Esquerra a *Troilus i Cressida* i *Timó d'Atenes*, aplegades a *Lectures europees*, o les referències a Shakespeare a *Iniciación a la literatura*. Clou el llibre un elogi de les traduccions de C.A. Jordana, amb qui Shakespeare hauria trobat «el traductor definitiu». La història posterior de Shakespeare a Catalunya donaria prou material per omplir un altre llibre com aquest.

Abans d'acabar la ressenya ens agradaria comentar el pròleg extens de Josep Maria Fulquet, que comenta el contingut del llibre i dedica unes reflexions finals sobre el sentit de les traduccions. És amb motiu d'això darrer que insisteix sobre un tema que ja havia tractat abans (vegeu «Un tòpic», *Avui*, 9-VI-2009, p. 29): «En general, la inèrcia de públic i crítica ha estat considerar definitives les traduccions que dels clàssics de la literatura universal —Homer, Shakespeare, Dickens— va fer la generació del

noucentisme». Segurament no és un tema que es pugui enllestir de manera expeditiva, caldria exposar més clarament què o qui és responsable d'aquesta «inèrcia de públic i crítica», i caldria fer-ho de manera rigorosa i ponderada. Perquè al nostre parer aquesta idea arrossega alguns comentaris que podrien confondre el lector i que s'haurien de matisar. És força vague descriure el Noucentisme com «el període constituent de la cultura catalana, entès en termes de consolidació i de vocació europea», i advertir tot seguit, òbviament, que «no tot són [eren] flors i violes». Sovint es carrega amb un excés de responsabilitat al Noucentisme, se'l considera un bloc monolític i se l'acaba criticant per allò que no va poder o saber fer, o per les mancances del present. No sabem si és el cas de Fulquet, però si més no caldria evitar barrejar el fet que les traduccions d'aquella època —i de totes les èpoques— hagin pogut caducar amb el fet que, sigui pel que sigui, moltes d'elles encara no s'han renovat.

A l'hora de parlar de les traduccions de Shakespeare que va fer Carner, Esquerra escriu això: «Feta aquesta confessió [en referència al pròleg de Carner a *Somni d'una nit d'estiu*], no és d'estranyar que les seves traduccions siguin més aviat una visió carneriana de Shakespeare que una autèntica versió. Així, el lèxic mateix és del més pur estil carnerià, amb tots els defectes i qualitats que tenia en el moment en què foren escrites aquestes traduccions». A partir d'aquest paràgraf, i resseguint *El malentès del Noucentisme* (1996), un llibre que considera «apassionant, apassionat i imprescindible» (és si més no difícil acceptar que sigui imprescindible per entendre el Noucentisme i l'obra de Carner), Fulquet escriu: «Si bé l'assaig de Pericay i Toutain té per objectiu l'anàlisi de l'evolució de la prosa, les tesis que defensen són també aplicables, en el cas sobretot de Carner, a la poesia, i més concretament a la llengua que fa servir a les seves traduccions, de Dickens, però també de Shakespeare». A banda d'exhumar vells debats, Fulquet sorprèn afegint més llenya al foc. Ara ja no són només les traduccions de Carner, sinó també la seva poesia, les culpables del malentès a què feien referència Pericay i Toutain. També Carner, com el Noucentisme, s'ha convertit en un pol d'atracció de crítiques i fòbies que no sempre són justificades com cal: en el cas que ens ocupa, seria un error considerar-lo tot simplement i en bloc com a paradigma d'una suposada manera de traduir noucentista. També això requeriria una valoració pacient.

Cal intentar entendre per què Carner utilitzava la llengua que utilitzava a les seves traduccions, i els motius pels quals aquesta ha pogut caducar amb més rapidesa que la de la resta de la seva obra. El comentari d'Esquerra que hem reproduït en el paràgraf anterior sorgeix després d'una interpretació i d'una contextualització històrica que no lleven la crítica però duen a la comprensió i eviten qualsevol malentès. Poca cosa es pot discutir de les consideracions de Fulquet al final del pròleg a favor d'una concepció *dinàmica* de la traducció. Les traduccions envelleixen i s'han d'anar renovant, però creiem que tampoc Carner tenia una concepció *definitiva* de les seves traduccions. Ens sembla exagerat, d'altra banda, parlar del «Janus bifront en què sembla haver-se convertit Carner», per distingir la seva obra com a prosista o com a traductor. Fulquet es lamenta, juntament amb els autors d'*El malentès...*, que Carner hagués experimentat amb l'obra «dels altres» —i entre ells amb la de Shakespeare—, una afirmació reductiva per poc que es pensi en la seva pròpia obra: recordem *La malvestat d'Oriana*, les estratègies retòriques desplegades per escapar de la censura a *Tres estels i un ròssec*, o els motius que l'impulsaren a revisar la seva obra poètica. També aportaria una mica de llum al suposat problema, per exemple, un estudi com *La prosa literària de Josep Carner* (1996) de Marcel Ortín, en el camp dels treballs rigorosos.

Qualsevol lector és prou llest per llegir l'*Odissea* traduïda per Riba o el *Pickwick* traduït per Carner tenint en compte el moment en què foren traduïts. Es poden refusar com a models per a una traducció actual, cadascú és lliure de fer el que li plagui, però convindria no ignorar-los. Per tal d'obtenir una visió més *dinàmica* de la traducció no cal fer *tabula rasa* ni considerar que una cosa nega l'altra. Que les traduccions de Riba, Carner o Josep M. de Sagarra hagin envellit —i caldria anar a pams per no perdre amb cada bugada un llençol, perquè cada obra i autor demanaria una valoració diferent— no vol dir que no segueixin sent part de la nostra tradició, i de la història de la traducció a Catalunya. Una història que no ha estat fàcil —deixem ara de banda els motius que puguin obstaculitzar modernament la renovació de les traduccions més envellides—: l'àmbit de les traduccions ha estat un dels que ha patit més els daltabaixos històrics i la precarietat del món de les lletres, i que no ha disposat d'una con-

tinuïtat essencial per al seu desenvolupament. Tampoc l'ha tinguda la prosa catalana al llarg d'un conflictiu segle xx. Segurament el camí no serà gaire pla al llarg d'aquest segle XXI. Carner i companyia feren tot el que pogueren. Hem d'aprendre dels errors, però també dels encerts. Ara toca a nosaltres fer-ho de la millor manera possible.

Martí MARCH MASSÓS
Universitat Autònoma de Barcelona